

Dvojí domov a dvojí exil Jana Čepa?

Vladimír Novotný

Existenciální filozofická kategorie nebo střízlivěji řečeno literární pojem „dvojdomoví“ (jako obecná charakteristika stejně jako konkrétní atribut) bývá v českém literárním kontextu tradičně (ale i jednoznačně) a pravidelně spojován se životem a dílem Jana Čepa, až není divu, že se o tomto „dvojdomoví“ píše i v podtitulu olomouckého sympozia. Sám spisovatel by pravděpodobně rovněž nic proti symbolickému pojmu „dvojdomoví“ nenamítal: vždyť uvedené slovní spojení neboli proslulou, vpravdě již klasickou čepovskou tezi o dvou domovech, z nichž ten závažnější – a mohli bychom říci duchovnější – si podle něho „nosíme v srdci“, opakovaně i ve své esejistice či literární publicistice vyzdvihoval. Posléze jistě ne nikoli náhodou takto pojmenoval i svou obdivuhodnou beletristickou povídkovou prvotinu: *Dvojí domov*. V jejím případě, jak je všeobecně známo, šlo o útlou knihu napsanou pětadvacetiletým studentem bohemistiky, anglistiky a romanistiky, zapsaným na pražské filozofii, leč napsanou a dokončenou v dobách, kdy se autor ještě nezačal intenzivně (jak poté učinil i z existenčních důvodů) věnovat překladatelství moderní evropské literatury. Volil si především tvůrce křesťanské orientace, nikoli však pouze křesťanské orientace.

Dvojí domov, pojem, v němž tím vyšším, závažnějším a svrchovanějším nemá být onen „pohyblivý“, pozemsky pomíjivý, nýbrž domov spirituální, nadčasový, ba přímo věčný – takové je sugestivní umělcovo metaforické označení pro dvě velké životní pravdy, v jejichž stínu i v jejich svitu se poté odehrává veškeré jeho prozaické dílo. Právě v souvislosti s okolnostmi vzniku zmíněné Čepovy věhlasné knižní juvenilie však je na místě malá odbočka, přičemž veskrze faktografická: setkáváme se totiž ve spisovatelově tvůrčí historii jakoby se svědky dvou protichůdných pravd, jež domovskými bytují v literární lexikografii – a které mohou z určitého pohledu působit i jako vědecké kouzlo nechtěného čili kouzlo vědeckého nechtěného. Zdánlivě neomylný či údajně neomylný akademický *Lexikon české literatury* totiž konstatuje, že Čep na Univerzitě Karlově vystudoval zmíněné tři filologické obory a že absolvoval roku 1926, tudíž v roce vydání *Dvojího domova* (Forst 1985: 435). Připomeňme, že Čep (žijící v letech 1902–1974) maturoval na gymnáziu v Litovli jako jedenadvacetiletý, což by znamenalo, že by si s vysokoškolským studiem musel neuvěřitelně pospíšet!

Novější literární slovníky, ať dvoudílný *Slovník českých spisovatelů od roku 1945* nebo jednosvazkový *Slovník českých spisovatelů*, jsou v tomto konstatování oprávněně zdrženlivější: unisono uvádějí, že autor studia nedokončil a po první

státní zkoušce, znenadání, jako kdyby si Jan Čep zvolil cosi jako tuzemský exil sui generis. Jak známo, uchýlil se tenkrát do Staré Říše k Josefu Florianovi a skoro rok se podílel na Florianově svým způsobem solitérské vydavatelské činnosti. Jistěže tenkrát ještě nešlo o exil politický, nicméně o individuálním odchodu do svěbytného kulturního „exilu“ – vskutku exilu v uvozovkách – jako o cílevědomém autorově rozhodnutí můžeme hovořit zcela vážně. Odvoláme-li se na název klasického románu Thomase Hardyho, po několikaletém údobí stráveném v rušné, ba rujně poválečné metropolitní Praze nikoli náhodou Jan Čep volí lokalitu či prostínké tuscolum „daleko od hlučícího davu“. Už to ale není tradiční vesnice z českých končin, dokonce ani středomoravská vesnice, v jejímž prostředí vyrostl, nýbrž stranou ležící Stará Říše. Toto svérázné tehdejší ohnisko křesťanského asketismu, žijící ve znamení duchovní kultury, se tenkrát stalo mladému literátu oním kýženým místem představujícím svého druhu „poslední rezervoár zbožnosti“: možná tudíž na nějaký nedlouhý čas i nějakým mimočasovým „druhým domovem“.

Rozjímáme-li nad kardinálním čepovským či Čepovým pojmem „dvojí domov“, který mezitím nabyl významu emblematické čítankové floskule, seznáváme, že není naprosto jednoznačný a vyznívá poněkud neurčitě zejména v připomínaném období autorových let tovaryšských. Neboli v té životní etapě, kdy, jak víme, buď nedokončil, anebo přerušil vysokoškolská studia, načež se vydal na svěbytný životní „vandř“ – a to jak ve své profánní nebo reálné existenci, tak i v soukromé sféře činorodého duševního přemítání. Mluvíme sice i v tomto případě o druhém domovu, běžně používáme pojmu „dvojí domov“, jenomže už před útekem do Staré Říše (neboť o nic jiného než o útek za něčím či o útek před sebou samým nepochybně nešlo), to znamená už za studií, jako kdyby Čep hledal nějaká spřízněná duchovní místa, dokonce i v průběhu studijních cest po Evropě. Především Francie se mu, jak sám nejednou přiznává, záhy stává „druhou vlastí“ (Opelík 1995a: 99). Kolikátým tudíž domovem? Druhým, nebo už třetím, případně nějakým dalším?

Na svých poutích před vyhnanstvím, obměníme-li název Trávníčkovy čepovské monografie o spisovateli *Pouť a vyhnanství* (Trávníček 1996), Čep roku 1928 poprvé v jihofrancouzském Clermontu vyhledává Georgese Bernanose, tehdy ještě nepřiliší proslulého spisovatele, který mladému prozaikovi od počátku učaroval jako osobitý mluvčí novodobé křesťanské kultury (zvláště katolického písemnictví po první světové válce) a jehož knihy ve 30. letech (ovšem až ve 30. letech, nikoli dřív!) s nesmírným obdivem a úctou k autorovi posléze překládá. Nalézá tedy právě ve Francii, jak bylo řečeno, svou „druhou vlast“, zatímco ve své prapůvodní, „první“ vlasti moravské a české se i nadále pohybuje jako člověk poutník, jako člověk bez trvalého domova, nepočítáme-li pochopitelně mlčky připomínaný a nevykořenitelný autorův „domov v srdci“. Vypadá to skoro tak, jako kdyby si talentovaný mladý spisovatel nějaký „druhý“ domov na konci 20. let minulého století teprve usilovně stejně jako usedavě hledal.

V *Lexikonu české literatury* se konstatuje, že po rozchodu s Josefem Florianem (shodou okolností zrovna tehdy, během pobytu ve Staré Říši, zastihlo Čepa knižní vydání jeho prozaického debutu), po rozchodu pohříchu překotném a nenadálém, motivovaném převážně osobními důvody, se moravský literát vrátil do Prahy a působil v ní jako nakladatelský lektor; později též jako spisovatel a zároveň stále víc i jako překladatel z povolání (Forst 1995: 435). Praha, velkoměsto, hlavní město republiky poskytovalo, obzvláště zásluhou přátelského vztahu Bedřicha Fučíka, Čepovi nezbytnou obživu a netoliko obživu. Ve skutečnosti se však autor *Dvojího domova* po útěku ze Staré Říše, byť nyní opačným směrem, zprvu přímo do Prahy nevrátil a nejprve na nějakou dobu našel volky nevolky útočiště v přívlavských Slapech. Akademická příručka sice překvapivě a nejasně píše o „Slapech u Prahy“, leč lze namítnout, že je to dezorientující zeměpisné tvrzení: vždyť Slapy nad Vltavou jsou od metropole českých zemí docela vzdáleny: plných čtyřiařicet kilometrů. Kdeže Slapy u Prahy!

Tenkrát snad ani ve vodohospodářských plánech ještě neexistovala Slapská přehrada, tudíž není divu, že o malebných končinách středočeského Povltaví se rozepisovali mnozí spisovatelé (namátkou Jan Morávek, který byl z pěvců Vltavy a znalců vltavských lidiček nejpobulárnější), zatímco Čep naprosto minimálně. Na nějakou dobu se spíše z nezbytnosti usadil v této relativně zapadlé lokalitě, v níž tehdy sice byly tři obchody s cukrovinkami a dva obchody s lahvoým pivem, máloco však dalšího. Spisovatel se odtud při první příležitosti odstěhoval, opět však ještě ne do pražského velkoměsta, nýbrž do – mírně řečeno – pramálo bouřlivého, třebaže kdysi královského města Berouna. Opět jistěže nikoli do Berouna u Prahy, leč do města ležícího na Berounce a poznovu vzdáleného nejméně třicet kilometrů od sídel renomovaných pražských nakladatelství jako Melantrich a Symposion, s nimiž v té době Jan Čep lektorsky spolupracoval. Až potom si mladý literát našel poměrně přijatelné bydlení v tehdejší předměstské pražské čtvrti Modřany. Možná však vůbec netušil, že se usadil v blízkém sousedství míst, kde po roce 1908 nějaký čas hekticky žil a neméně hekticky psal jeho o generaci starší umělecký a filozofický antipod Ladislav Klíma.

Vraťme se ale k Čepově předchozímu berounskému nikoli snad exilu, nýbrž svébytnému azylu či životu ve svérázné provinční samotě – a nezastavujme se u otázky, zda azyl na tento způsob může být i exilem a kdy se exil může stát též azylem. Zejména během pobytu v Berouně však zřejmě vznikají nebo získávají určité kontury některé autorovy rané povídky, přesto o nějakém evidentním „kulturním exilu“ na rozdíl od dramatické staroříšské několikaměsíční epizody nelze mluvit: rodák z Litovelska v té době již stále pilněji spolupracuje s pražskými knižními domy, byť s nimi udržuje pouze vzdálený kontakt z relativně odlehleho středočeského ústraní. V té době však pravděpodobně ještě nepomýšlí na překladatelskou činnost. Středočeský Beroun nakonec zanechává v tvorbě Jana Čepa pouze velice drobnou, navíc převážně retrospektivní stopu: autor toto město

ve zkratce „zvěčnil“ na vstupních stránkách pozdější, samostatně vydané prózy „Příbuzenstvo“ (1939), dva roky nato zařazené do protektorátní povídkové sbírky *Tvář pod pavučinou*.

Nicméně právě v tomto čase – totiž v letech, kdy spisovatel pobýval v Berouně a poté v Modřanech – se umělcova pomyslná tovaryšská léta zřejmě uzavírají. Počínaje zmíněným přestěhováním do Modřan (tehdy to ještě opravdu byly Modřany u Prahy, nikoli součást tzv. Velké Prahy) se z nadaného literáta stává i pilný, pečlivý a stále víc vyhledávaný překladatel, přičemž, jak již jsme konstatovali, zpočátku zdaleka nikoli pouze překladatel tzv. literátů křesťanské orientace nebo katolické víry (včetně tzv. konvertitů). Teprve v polovině (či ve druhé polovině) meziválečného dvacetiletí začíná Jan Čep, tenkrát toliko slibný či talentovaný autor všehovšudy dvou malých, byť ceněných knížek, postupně překládat zvláště klasiky 19. století (případně z přelomu 19. a 20. století) nebo populární, čtenářskou obcí žádané literáty: kupříkladu z francouzské literatury Honoré de Balzaca či Gustava Flauberta, z anglické novější prózy Roberta Louise Stevensona, Josepha Conrada nebo také Johna Galsworthyho.

Jenže co autorova vlastní tvorba beletristická, co jeho krátké vypravěčské útvary, v němž je z pohledu literární bohemistiky více než patrné, že Čep v nich pokračuje v hledání rozmanitých podob dvojího domova? Nejspíše bychom mohli poněkud polemizovat s Opelíkovým dosti přímočarým tvrzením v *Dějínách české literatury*, podle něhož se Jan Čep postupně „zařadil do šiku bojovné katolické literatury až kolem roku 1935“ a že do té doby psal „čistou, nepsychologizující ani nesociologizující epiku, jitrního zraku“, jejíž obrazná prostota, stylová uměřenost a soustředění, nepřítomnost jakéhokoli efektu a afektu přímo zprostředkovávala jistoty autorova duchového zření“ (Opelík 1995b: 385). Teprve pak se tedy, jitrním zrakem i nadále oplývaje, spisovatel zařadil do takřečených „bojovných katolických šiků“? Zvláštní, tuze zvláštní. Jiřímu Opelíkovi nicméně dejme slovo ještě jednou: kupříkladu ve slovníkovém hesle o Čepovi náš přední badatel na způsob literárněvědné novořeči nemálo kategoricky konstatuje, že moravský, byť v Praze žijící umělec se i od autorů, kteří tehdy trvale vycházeli z katolické inspirace, jako například Jakub Deml nebo Jaroslav Durych, „od počátku lišil svou (ve všech plánech díla uplatňovanou) intencí sjednocovat dočasně rozdělená a takto nabývaným souladem docilovat pravé integrity jevů“ (idem 1995a: 100). Lze mít totiž za to, že rovněž Deml a Durych se v určitých tvůrčích intencích pokoušeli v meziválečných desetiletích víceméně o totéž.

Teprve v Praze 30. let minulého věku nalézá Jan Čep zdánlivě snad opravdu natrvalo cosi jako svůj druhý domov, ačkoli je dozajista neustále hluboce přesvědčen o bipolaritě člověčího „dvojího domova“. Žije v hlavním městě nově vzniklé a svou novou státnost a národní samostatnost intenzivně prožívající Československé republiky až do počátku druhé světové války, pak z ní odchází do svého rodiště, do nynějších Haňovic-Myslechovic u Litovle, kde prožívá protektorátní léta. Roky

1945–1948 opět tráví v Praze a právě v té době vycházejí v nakladatelství Vyšehrad jeho čtyřsvazkové *Spisy*. Z metropole českých zemí se pak spisovatel poprvé a naposledy vydává z politických důvodů do skutečného, ničím nepřikrášleného společenského a kulturního exilu, neblaze poznamenaného komplikovanou poválečnou situací v Evropě.

Všeobecně se ví, že se Čep po nějakém čase usadil v Paříži, posléze dokonce obýval byt přímo na nábřeží Seiny čili v centru velkoměsta, a to až do svého skonu (dozajista s výjimkou pětiletého zaměstnání komentátora rozhlasové Svobodné Evropy v její mnichovské stanici). Právě tak je obecně známo, že v průběhu více než pětadvacetiletého následujícího života v exilu se Jan Čep vrací k beletrii spíše jen sporadicky: zaměřuje se totiž, dokud a pokud mu to zdravotní stav umožňuje, v mnohem větší míře na rozhlasovou publicistiku, především ale na literární esejistiku. Významnou výjimku z tohoto konstatování tvoří zejména jeho esejisticky laděné, nicméně zřetelně beletristicky zacílené a pro francouzského čtenáře určené, pohříchu pouze torzovité autorovy paměti s názvem *Sestra úzkost*. Ty byly knižně vydány až posmrtně v Římě, zásluhou tamější exilové Křesťanské akademie.

V tuzemské literární bohemistice zdomácněl odborný pohled na tvorbu Jana Čepa, v souladu s nímž bývá spisovatel označován kupříkladu za „uskutečňovatele generální sjednocovací intence“, jak má za to Jiří Opelík (1995a: 100). Spisovatel se ve své tvorbě podle badatelova názoru, opíraje se o filozofii „dvojího domova“, soustřeďuje zvláště na tzv. okamžiky užaslého prozření čili na každodenní zážitky transcendentna. Opelík v úsilí postihnout spisovatelovo specifické vnímání světa vyzdvihuje rovněž skutečnost, že v autorově díle „přítomnost vypravěče zabezpečuje pevný hodnotový (křesťanský) rastr a je pro ně charakteristická stavební uzavřenost, jazyková uměřenost a stylová zhuštěnost“, nejvíce však „klidné lineární vyprávění bez pestrých dějových peripetií i bez složitější syžetové strukturační vyprávění bez pestrých dějových peripetií i bez složitější syžetové strukturační vyprávění“. Zejména frekventované venkovské prostředí spisovatelových povídek prý nikoli náhodou všestranně „napomáhá i městským intelektuálům vracejícím se ze své životní krize do rodného kraje“, aby na základě zmíněného náhlého, nejenom příznačně čepovského jitrního prozření byly poté tyto hledající postavy ve vši pokoře schopny, napotřetí řečeno slovy Opelíkovými, „dojít poznání vlastního jedinečného poslání v životě i nalezení niterného smíru skrze spočinutí v Bohu“ (ibidem).

Není to však jediná možná interpretace autorovy tvůrčí metody. Pařížská po-srpnová exilová bohemistka a slavistka Hana Voisine-Jechová představuje Čepovu tvorbu (respektive ji takto v obecné rovině interpretuje) – v souzvuku s optikou francouzských zájemců o autorovo dílo především z řad slavistů – ze zcela jiného hlediska. Ve své souhrnné práci o české literatuře z konce minulého století prosazuje stanovisko, že Jan Čep se zejména ve svých knihách z 30. let 20. století – tudíž ještě nikoli v raných povídkových souborech – „zabýval podobnými problémy jako autoři socialistického zaměření. Ukazoval úpadek životního stylu, hospo-

dářské a morální konflikty a především bloudění intelektuálů, kteří se po pokusu usadit se ve městě cítí vykořenění a obtížně hledají cestu k návratu.“ Na tuto společenskou problematiku však spisovatel podle badatelky nikterak nenahlíží z perspektivy ideologické, v žádném případě své příběhy neideologizuje a preferuje ve svých vyprávěních především perspektivu filozofickou a mravní (Voisine-Jechová 2002: 447). Zároveň autorka připomíná, že Čep může být pokládán za typický příklad meziválečného spisovatele, který se ve svých knihách soustavně a cílevědomě zabývá novodobou problematikou lidské identity, vazbami mezi vědomím a činy, jakož i neodvratně nastávajícím zmatkem, pocházejícím zpravidla ze zla, které mnoha způsoby a mnoha cestami proniká do života „vykořeněných jedinců“ (ibidem: 451).

Vykořenění jedinci, vykořeněný jedinec. Právě takové osoby a právě takoví lidičkové, právě takováto potulná individua žijící bez domova, a přitom domov usilovně hledající a v srdci nakonec poznovu snad šťastně nalézající, to jsou i ti přísloveční čepovští poutníci na zemi, početní protagonisté autorových prozaických a koneckonců i pozdních esejistických textů. Pokud v souvislosti s tímto pojmem (rozuměj: poutník na zemi, případně poutníci na zemi) odkážeme přímo k *Poutníkovi na zemi*, k jednomu z erbovních souborů poválečné Čepovy exilové esejistiky, shledáme, že ve většině případů jde o lidi permanentně vedoucí svého druhu „samomluvy“ a vůbec osobité hledačské rozhovory se sebou, o postavy, které v životě zvolily nepřetržité hovory k sobě. Nad touto dimenzí spisovatelova díla opět můžeme odkázat především na jeho ranou exilovou esejistiku ze svazku *Samomluvy a rozhovory*.

Jenomže takto vykořenění jsou u Čepa možná úplně všichni exulanti správně danou volbou, zvláště exilové osobnosti ze světa kultury a především literatury. Fakta sice mluví jasnou řečí a víme zcela přesně, kolik let strávil Jan Čep v cizině jako politický exulant, z nezbytí publikující také v různých dalších cizích zemích – například v Lundu, jistěže i ve zmíněném Římě. Jenomže do určité míry jako exil svého druhu neboli jako specifický a subtilní vnitřní tvůrčí a lidský exil pravděpodobně spisovatel vnímal a přijímal taktéž jiná svá působení v příslovečném ústraní, kupříkladu i v litovelské světničce za válečných časů Protektorátu Čechy a Morava. Nejspíše však takto smýšlel a takto si počínal rovněž předtím, kupříkladu během krátkodobého meziválečného přebývání v Berouně, o kterém nemáme – s výjimkou připomenutých pasáží v pozdější povídce „Příbuzenstvo“ – autorem zanechanou skoro žádnou zevrubnější zprávu.

Nicméně rovněž toto v podstatě nepřilíš dlouhé, ba kratinké údobí někdejšího autora berounského či středočeského lektorování – přitom údobí představující svérázná učňovská léta mladého umělce, spoluvytvářející jeho křehkou siluetu v jinošském věku – mohlo či dokonce muselo na Čepa zapůsobit zvláště v tom smyslu, že v něm výrazně posílilo sklony k meditativnímu vnitřnímu exilu sui generis. A paralelně s tím prohloubilo i jeho spontánní náklonnost k vědo-

mí zvláštního, explicitně kolikrát přímo nepojmenovávaného dalšího domova a zejména přesvědčení o bytostné sounáležitosti s ním. Tentokrát ovšem nikoli domova cizozemského, pozdějšího neboli exilového, nýbrž onoho nemytického, stejnou měrou symbolického jako verifikovatelného domova v sobě, již řečeného domova v srdci. Tudíž především domova prožívaného a vnímaného jako něco, co se stává invariantou jeho vlastního duchovního nazírání, tudíž pojetí domova jako mauriacovské „cesty k sobě“, posléze vedoucí ke zralému uměleckému zření a celostnímu filozofickému a etickému myšlení. Neboli k takovému typu či způsobu myšlení, projevujícím se u Čepa především v esejistické tvorbě, nikoli již ve stále vzácnějších, čím dál víc příležitostných poválečných textech beletristických, určených relativně nepočetné exilové čtenářské obci.

Takových „exilů“ neboli podobně a souměřitelně redukovanych existenciálních lidských situací, vesměs směřujících k pocitu vykořeněnosti nebo ke stavu niterného nomádství, kočovnictví až bezdomovectví, můžeme napočítat v životě a díle Jana Čepa možná i víc než pozvolna se dostavujících a rozmanitě se proměňujících domovů či vlastí. V jeho životaběhu přece dochází na brutální exil politický, prožívaný ovšem převážně ve Francii, v zemi, kterou spisovatel dávno před odchodem z Čech pokládal za svou „druhou vlast“. Navíc v ní žily a působily vrcholné křesťanské, rozuměj katolické literární a filozofické autority tehdejší literární a duchovní kultury, autority, k nimž spisovatel vzhlížel s velkou úctou: kupříkladu Jacques Maritain, Léon Bloy nebo již zmíněný Georges Bernanos. Kupodivu v jeho očích nedoznali srovnatelné úcty tehdy značně známí a hojně čtení francouzští či frankofonní literární ruralisté (eventuálně regionalisté) jako spisovatelovi vrstevníci Jean Giono nebo francouzsky píšící Švýcar Charles-Ferdinand Ramuz.

V této souvislosti zřejmě nelze nepřipomenout, že sám Čep svůj další poválečný, několikaletý pobyt v Mnichově, bavorské metropoli, v němž našel relativně stabilní zaměstnání, přičemž podobné „štěstí“ mnohé poúnorové české exulanty nepotkalo ani náhodou, označil za „druhý exil“, z něhož se posléze se značnou úlevou vrátil do své „druhé vlasti“. Čili do země, kterou v připomenutém autobiografickém fragmentu *Sestra úzkost* nemálo výstižně pojmenovává jako „vlast v záloze, která se na první vrstvila, ji doplňovala a s ní se prostupovala“, zatímco ta první či prvopočáteční, prvotní autorova vlast neboli země česká, vlast česká, respektive země moravská a vlast moravská, se mu během života v exilu posléze nikoli náhodou stala „krajinou snu, ale také nezczizitelným útočištěm“ (Čep 1993: 108).

Za jiný, snad relativně nejmírumilovnější druh, způsob nebo i životní průběh čepovského exilu můžeme pokládat jeho časté, mnohokrát kormutlivé a duševně traumatické živobyty mimo rodný kraj, zejména pak autorův vlastní prožitek jakési svěbytné vykořeněnosti, o níž soustavně psal. Vždyť do rodného kraje se na několik let vrátil pouze za druhé světové války, v době protektorátu, kdy byla

skoro celá Evropa, řečeno s Bernanosem, nelítostně spalována a soužena sluncem Satanovým. Pravděpodobně je však pro Čepovo myšlení ještě podstatnější a závažnější jeho permanentní, navíc neustále narůstající vědomí vnitřního exilu, reflektovaného v plném souladu s pozdějším Camusovým filozofickým prolínáním pojmu exil a pojmu vyhnanství. Nuže opět jde i v tomto případě o vnitřní exil, nuže opět, stejně jako předtím a potom, tu nastává vyhnanství pro sebe, opět je zde stav vyhnání do sebe, možná však to může být řečeno či chápáno dokonce i v pozitivním významu: Jan Čep jako by houževnatě lpěl na tom či tíhnul k tomu, aby byl tak či onak vyhnán k sobě: tohoto stavu myslí a stavu ducha (adekvátního stavu víry) měl patrně nejvíce zapotřebí. Právě a zejména k sobě, rozuměj ke svému nitru, autor odjakživa vedl takzvané literární samomluvy, sám se sebou vedl (nejenom) literární rozhovory, aby později ve svých – zejména esejistických – textech poté obojí způsob tvůrčí a tvořivé komunikace se světem skrze sebe sama adresoval především spřízněným, byť nehojným čtenářským duším.

Tento tvůrčí vnitřní exil, přijímaný autorem v prvé řadě i jako mravní zákon o sobě, byl nepochybně motivován i evidentním Čepovým striktně negativním vztahem, ba odmítáním a zamítáním všeho, co se zvláště v dobách jeho tvůrčích začátků odehrávalo v rozšiřující se sféře literární a umělecké avantgardy. Její dobové tvůrčí parametry Čep charakterizuje jako něco, co představuje naprosté až bezohledné popření veškerého lidského rozumu a objektivní platnosti jeho poznání (idem 2001: 31). Jistěže i včetně duchovního zření a duchovního nazírání člověčích životaběhů. V souzvuku s tímto základním postojem má prozaik a esejista posléze za to, že veškerý poválečný svět, což znamená i čas autorových dávných studií a toulek, byl najednou beze smyslu, tohoto smyslu pozbyl a zjevně přišel o jakékoli smysluplné duchovní zázemí.

Proto také spisovatel soudí, že epocha, již v kultuře a umění pojmenováváme jako čas avantgardy a období jejích podnětů a dozvuků, byla ve skutečnosti „doba šibeničního humoru a zoufalého dada, které ovládlo stejně prózu jako poezii“. Právě z tohoto důvodu konstatuje, že „nelze se beztréstně prohřešovat proti jistým vrozeným a nevykořenitelným požadavkům lidské duše, která protestuje už z pouhého pudu sebezáchovy“. Nicméně se postupně ukazuje, že Čep svůj úsudek ve 30. letech, přičemž tváří v tvář zřetelnému ústupu avantgardních parametrů umění, poněkud relativizuje, zmírňuje ho a daleko víc přihlíží k společenským souřadnicím umění a života. Konstatuje nakonec, že podle jeho názoru „nevzbuzují naši nevoli autoři, kteří nám odhalují věci pohoršlivé a kruté a děsivé ohavné. Nežijeme věru v době, která by se příliš podobala ráji. Neradi však vidíme, zamlčuje-li se výkřik úzkosti a vzlyk tajemné nostalgie, které neopouštějí člověka ani na nejnižším stupni duchovní i tělesné bída“ (ibidem: 33).

Zejména na tyto existenciální a spirituální fenomény se Jan Čep soustavně, byť s různou intenzitou, systematicky zaměřoval i ve svém literárním díle. Rovněž proto si v jedné starší stati – dozajista se přitom opíral o kategorii „dvojdomoví“,

kterou zřejmě zcela oprávněně pokládáme za charakteristický atribut jeho způsobu psaní – položil gnozeologickou otázku, odkud se v soudobém světě a netoliko v něm, snad i v celém všehomíru, vzalo podivné rozdvojení reality, odkud se vzala sice zdánlivě nenadálá, leč v současnosti již podle Čepova mínění všudypřítomná „nostalgie k druhému prostoru“ (ibidem: 40)? Spisovatel se domnívá, že „všecko umění prýští z této tajemné trhliny“. Můžeme pak v duchu jeho názorů opakovat, že to vše pochází z filozoficky nezvratného pocitu dvojdomoví, „z jízvy, kterou je rozštípnut i náš každodenní svět. Toto podivné rozdvojení je podstatným znakem naší existence a náš život je snesitelný jenom v něm a s ním. Básnické slovo a jeho podivný účinek tryská jenom z této tajemné pukliny“ (ibidem), zdůrazňuje o něco dále v téže souvislosti. Neboli z tajemného pocitu totálního dvojdomoví.

Toto své tvůrčí krédo, které Jana Čepa provází od prvních literárních pokusů proniknout do duchovních hájemství vezdejšího světa, však po mnoha letech ve stati, z níž citujeme, formuluje ještě jinak. Dospívá totiž k poznání, že by novodobý člověk za tohoto stavu věcí, zvláště i s vědomím nepřestajné životní nostalgie, vskutku ani na okamžik „nemohl dýchat bez těchto průduchů do druhé reality“ (ibidem). Lze se domnívat, že za takové – obrazně řečeno – symbolické nebo duchovní tvůrčí „průduchy“ nejspíše spisovatel považoval i svou vlastní tvorbu, a to jak ranou, tak i pozdní. A nezáleželo tolik na tom, zdali tyto „průduchy“ vznikly v tom či onom exilu, v prvním nebo v druhém, zda nastávaly v té či oné vlasti – nebo v tom či onom domově –, ať již byly dány či diktovány tím či oním vědomím exilu, tím či oním vědomím vlasti nebo subtilněji řečeno vědomím sounáležitosti s tímto (nebo možná pouze s některým) domovem.

Pokaždé ale literární díla z pera Jana Čepa, ať beletristická anebo esejistická, přicházela na svět buď prostřednictvím zmíněné čepovsky tajemné trhliny – anebo také mohla několika generacemi věrných autorových čtenářů být objevována v neméně tajemné, možná přímo zázračné zmíněné čepovské puklině.

Prameny

ČEP, Jan

1993 *Sestra úzkost*; přel. Václav Čep a Bedřich Fučík (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury)

2004 *Před námi tma a mráz – Dopisy z let 1942–1945* (Praha: Torst)

2001 *Umění a milost* (Brno: Vetus Via)

Literatura

BAUER, Michal (ed.)

2007 *Jan Čep ve vzpomínkách své rodiny* (Praha: Torst)

FIALA, Jiří – VALOUCH, František (eds.)

1999 *Konference o díle Jana Čepa. Olomouc 9.–10. března 1998* (Olomouc: Danal)

FORST, Vladimír

1985 „Jan Čep“ (heslo); in kol.: *Lexikon české literatury*, díl I., A–G (Praha: Academia), s. 435–437

MED, Jaroslav

2004 *Spisovatelé ve stínu* (Praha: Portál)

2010 *Literární život ve stínu Mnichova (1938–1939)* (Praha: Academia)

OPELÍK, Jiří

1995a „Jan Čep“ (heslo); in kol.: *Slovník českých spisovatelů od roku 1945*, díl 1, A–L (Praha: Brána), s. 99–101

1995b „Česká literatura v letech 1929–1945. Próza“; in kol.: *Dějiny české literatury IV* (Praha: Victoria Publishing), s. 382–422

PUTNA, Martin C.

2010 *Česká katolická literatura v kontextech: 1918–1945* (Praha: Torst)

TRÁVNÍČEK, Mojmír

1996 *Pouť a vyhnanství – život a dílo Jana Čepa* (Brno: Proglas)

VOISINE-JECHOVÁ, Hana

2005 *Dějiny české literatury*; přel. Aleš Haman (Praha: H & H)

Resumé

Dual Home and Dual Exile of Jan Čep?

One of the basic categories which are applied on the interpretation of Jan Čep's work is the author's own credo called "dioecy", i.e., the concept of dual home, mostly differentiated as a notion of an inner and outer home. These notions acquire additional meanings particularly with a consideration of Čep's life experience, of his exile, and especially of his reflections about a true homeland or a "second homeland", however, these notions are essential in terms of reflecting his indigenous pilgrimage. Čep has developed this life-time and creative philosophy in his literary journalism and essays, most significantly in his late essayistic exile memoirs *Sestra úzkost*.

Keywords: Prose works by Jan Čep, dioecy, dual home, second homeland, exile

doc. PhDr. Vladimír Novotný, Ph.D.
Katedra literární kultury a slavistiky
Filozofická fakulta
Univerzita Pardubice
Studentská 84
530 09 Pardubice II – Polabiny
vlno@seznam.cz